

PRÍKLAD NETRADIČNEJ FORMY ENVIRONMENTÁLNEJ VÝCHOVY

Milena MOYZEOVÁ, Zita IZAKOVIČOVÁ

Ústav krajiny ekológie SAV, Štefánikova 3, P. O. Box 254, 814 99 Bratislava
e-mail: milena.moyzeova@savba.sk, zita.izakovicova@savba.sk

Abstract: *The paper is aimed at the presentation of the non traditional forms of environmental education. This unconventional method of environmental education was based on the common participation various groups to solve common project. The basic output of the project was the establishment of natural environmental laboratory. All of these environmental activities pointing to an one basic goal, to increase environmental awareness.*

Key words: *environmental education, didactical tools, non traditional form of environmental education, natural environmental laboratory*

Úvod

Zvyšovanie environmentálneho vedomia, informovanosti a zapájania sa obyvateľov do starostlivosti o životné prostredie sú základné opatrenia zadefinované v Agende 21, v Arhuskom dohovore a v mnohých ďalších dokumentoch. Deklarovanie týchto dohovorov označilo potrebu formovať environmentálne vedomie a hodnotovú orientáciu v súlade s princípmi a kritériami trvalo udržateľného rozvoja za celosvetovú prioritu. K základným prioritám programového vyhlásenia vlády Slovenskej republiky, ktoré vychádza z celospoločenských potrieb, je zvyšovať environmentálne vedomie obyvateľov Slovenska. Pokrok v oblasti environmentálnej výchovy a vzdelávania v SR nastal začiatkom deväťdesiatich rokov minulého storočia. Najvýraznejšie zmeny boli zaznamenané v oblasti vysokého školstva, kde vznikol celý rad environmentálne a ekologicky orientovaných fakúlt, katedier, odborov a smerov. V oblasti stredného školstva sa ekológia a environmentalistika zaradili medzi povinné predmety a na ostatných vybraných špecializovaných školách a na stredných školách predstavujú voliteľné predmety. Z hľadiska environmentálnej výchovy, je najmenej priaznivá situácia v oblasti základného školstva. Ekologická a environmentálna výchova je súčasťou viacerých predmetov (prírodopis, zemepis, biológia, chémia, fyzika, etická a náboženská výchova). Absentuje syntetizujúci predmet a environmentálnu, prípadne ekologickú výchovu realizujú aj mimovládne organizácie.

Napriek tomu, že v poslednom desaťročí zaznamenala environmentálna výchova a vzdelávanie výrazný pokrok, situáciu stále nemožno považovať za uspokojivú. Nerozvíja sa systematicky, absentuje vypracovanie celkovej koncepcie environmentálnej výchovy a vzdelávania, problémom ostáva aj preferencia didaktických metód zameraných na verbálne získavanie poznatkov pred tvorivými prístupmi.

Ústav krajinej ekológie rozvinul koncepciu environmentálnej výchovy v zmysle trvalo udržateľného rozvoja a na jej zatriaktivnenie vypracoval netradičné formy environmentálnej výchovy. Cieľom príspevku je prezentovať tieto netradičné formy environmentálnej výchovy aplikované v obci Suchá nad Parnou.

Teoreticko-metodické východiská

Pojem environmentálne vedomie vo všeobecnosti vyjadruje súbor poznatkov a informácií o stave životného prostredia, o environmentálnych problémoch, o starostlivosti o životné prostredie a podobne. Podľa výskumu Európskej únie (*Attitudes of Europeans towards the issue of biodiversity*, 2010) až 65 % respondentov uviedlo, že nepočulo nikdy pojem biodiverzita a 25,5 % respondentov uviedlo, že síce tento výraz už počulo, ale nevie čo vyjadruje. Ešte horšia je situácia v oblasti poznania siete NATURA 2000. Až 75,9 % respondentov zo Slovenska uviedlo, že nikdy nepočulo tento pojem a 16,8 % respondentov počulo tento pojem, ale nevie čo vyjadruje. Týmito výsledkami sa Slovensko zaradilo na posledné miesto v rámci krajín EÚ. Teda jednou z priorit ochrany životného prostredia musí byť aj zvyšovanie environmentálneho vedomia obyvateľstva. Efektívna environmentálna výchova formujúca environmentálne vedomie obyvateľstva spoločnosti je základom úspešnej implementácie koncepcie trvalo udržateľného rozvoja v reálnej praxi, nakoľko len obyvateľstvo určitej hodnotovej orientácie rešpektujúcej princípy a kritéria trvalo udržateľného rozvoja je schopné koncepciu presadzovať a aplikovať aj v reálnej praxi.

Environmentálna výchova a vzdelávanie patria k dôležitým nástrojom ako environmentálne vedomie a cítenie prebúdzat' a rozvíjať, aby sa stalo nenútenou súčasťou správania sa nielen detí či dospelých v bežnom živote, ale aj špecializovaných odborníkov vo svojich profesiách a pri rozhodovaní (Miklós, 1996).

Environmentálnu výchovu v Slovenskej republike nemožno hodnotiť pozitívne, nakoľko nie je systematicky zadefinovaná, často prebieha len na báze dobrovoľnosti a zánietenosti pedagógov. U nás na základných školách nie je samostatný predmet environmentálna ani ekologická výchova, jednotlivé environmentálne témy sú súčasťou výuky v rámci ostatných predmetov. Environmentálna výchova sa tu chápe ako organická súčasť celého komplexu výchovy a vzdelávania.

Problémom environmentálnej výchovy je tiež preferencia didaktických metód zameraných na verbálne získavanie poznatkov pred tvorivými prístupmi. Učítelia nemajú dostatok vhodných didaktických pomôcok a didaktického materiálu pre realizáciu environmentálnej výchovy. Charakter environmentálnej výchovy si vyžaduje aplikáciu tvorivejších metód. Tým, že environmentálna výchova je rozptýlená vo viacerých predmetoch je tu riziko opakovania sa niektorých tém, naopak na druhej strane hrozí, že niektoré témy sa spomenú len okrajovo.

Práve na posilnenie environmentálneho vedomia a na rozvoj nových netradičných foriem environmentálnej výchovy a vzdelávania sú zamerané environmentálne aktivity v obci Suchá nad Parnou. Ich hlavným cieľom je podporenie tvorivého prístupu obyvateľov obce

k ochrane a tvorbe ich bezprostredného životného prostredia a zvýšenie ich environmentálneho vedomia formou aplikácie netradičných foriem výchovy a vzdelávania – výchova cez projekt a výchova priamo v prírode.

Ďalej sme týmito aktivitami chceli dosiahnuť zvýšenie zručností mládeže pri starostlivosti o životné prostredie, oboznámiť ich aj s novými technikami, podnietiť ich tvorivosť a súťaživosť, rozvíjať ich tvorivú spoluprácu a naučiť ich schopnosti prezentovať výsledky svojej práce. Uvedomujeme si, že aktivizácia a zapojenie sa žiakov základnej školy a obyvateľov obce do programu starostlivosti o životné prostredie následne pôsobí na ostatné vrstvy obyvateľov, najmä rodičov, spolužiakov, súrodencov a v konečnom dôsledku môže prispieť k zlepšeniu celkovej kvality životného prostredia obce. Cieľom environmentálnych aktivít bolo predovšetkým:

- Aplikovať nové progresívne výchovno-vzdelávacie metódy na lokálnej úrovni.
- Navrhnuť a overiť netradičné metódy environmentálneho vzdelávania a výchovy – výchova cez projekt a výchova v prírode.
- Vytvoriť nové didaktické pomôcky na realizáciu environmentálnej výchovy.
- Podnietiť záujem žiakov a obyvateľov o starostlivosť o životné prostredie a zapojiť ich do aktívnej starostlivosti o životné prostredie.

Environmentálna výchova v záujmovom území bola postavená na využití netradičnej formy – participácie rôznych skupín na realizácii spoločného projektu.

Základné cieľové skupiny, ktoré sa podieľali na realizácii projektu boli:

- a) Odborníci z oblasti životného prostredia (pracovníci ÚKE SAV, Distelverein Deutsch Wagram, ktorí urobili komplexné krajinnoekologické mapovanie územia a na základe toho vypracovali odborný scenár Prírodného environmentálneho laboratória.

Prínosom bol priamy kontakt odborníkov s verejnosťou, korekcia ich rozhodnutí na základe požiadaviek a špecifik miestneho obyvateľstva, ako i zapojenie miestneho obyvateľstva do rozhodovacieho procesu starostlivosti o životné prostredie.

- b) Pedagogickí pracovníci, odborníci a aktivisti z oblasti životného prostredia, ktorí realizovali Ekolaboratórium a tiež aplikovali nový systém environmentálnej výchovy a vzdelávania.

Prínosom pre túto skupinu bolo obohatenie vyučovacieho procesu o nové formy výchovy a vzdelávania – vzdelávanie a výchova priamo v prírode, získanie medzinárodných skúseností, celkové obohatenie a skvalitnenie vyučovacieho procesu, ako i vytvorenie a používanie nových didaktických pomôcok.

- c) Predstavitelia samosprávy, záujmových organizácií, ktorí realizovali a následne prevádzkujú jednotlivé zariadenia environmentálnej výchovy, a to Obecný úrad – Ekocentrum a Poľovné združenie „Zelený háj“ – Náučný chodník.

Prínosom pre túto cieľovú skupinu bolo vytvorenie partnerstiev v rámci odborných organizácií a organizácií pôsobiacich v oblasti výchovy a vzdelávania. Za prínos možno považovať aj vytvorenie informačného systému o území, vypracovanie environmentálneho manažmentu územia čo skvalitní a zjednoduší rozhodovacie procesy.

- d) Žiaci Základnej a materskej školy – boli základnou modelovou skupinou na overenie netradičných foriem environmentálnej výchovy.

Prínosom pre túto skupinu bolo, okrem zatriktívnenia environmentálnej výchovy, aj príspevok k celkovému rozvoju osobnosti – zvýšenie environmentálneho vedomia, formovanie zručností, rozvoj tímovej spolupráce, rozvoj vnemových techník a pod. Z hľadiska efektívnosti formovania environmentálneho vedomia začíname s výchovou v detskom veku a následne ju budeme rozvíjať a zdokonaľovať na vyšších stupňoch štúdia. Jednotlivé vývojové etapy nemožno zanedbať. Pre deti sa vytvoril priestor a možnosti, aby sa o životnom prostredí nedozvedali iba z učebníc, ale aby si mohli v praxi vyskúšať svoje teoretické vedomosti. Tým problematika životného prostredia získava hlbší rozmer.

- e) Ostatní obyvatelia obce (nepriami účastníci) – boli zapojení do projektu informovaním cez žiakov, miestne médiá, ba dokonca sa mnohí z nich sa aktívne zapojili do spolupráce. Viacerí z nich sa zapojili do súťaže o Suchovskú ekofotografiu a ekoplagát.

Pre širokú verejnosť bol prínosom náučný chodník a ekocentrum, ktoré sa stali vhodnými nástrojmi pre poznávanie miestnej krajiny ako celku – v historických, environmentálnych a socio-ekonomických súvislostiach, čo sa v konečnom dôsledku prejaví na formovaní ich environmentálneho vedomia.

Modelové územie

Za modelové územie sme si zvolili obec Suchú nad Parnou, ktorá vyniká bohatosťou a rôznorodosťou prírodných a kultúro-historických podmienok, ktoré by mohli byť využité pre názornú výuku v prírode. Sú tu zachovalé viaceré prírodné a kultúrne prvky. Zastúpenie tu majú viaceré pôvodné a prirodzené druhy drevín, sú tu lokalizované národné kultúrne pamiatky ako je kostol sv. Martina a ďalšie sakrálné objekty. V obci sa narodili viacerí významní slovenskí spisovatelia ako F. Hečko, B. Hečko, V. Turčány, nachádza sa tu vodný biotop, ktorý sa viaže na vodnú nádrž Suchá, ďalej stará gaštanica, dubohrabový les s pestrým stromovým a krovinným poschodím, zachovalý brehový porast s meandrami toku Parná, lúčne biotopy a biotopy starých viníc. Ľudia v obci sú aktívni a udržiavajú kultúro-historické tradície napríklad v oblasti hudby a ručných prác (tradičná výšivka a maľovanie kraslíc). Na druhej strane v obci nájdeme aj príklady negatívnych vplyvov človeka na prírodné prostredie na ktoré je potrebné poukázať, aby sme sa naučili ich výskyt a vplyv vzájomne eliminovať. Ide predovšetkým o negatívne vplyvy vyplývajúce z nadmerného rozvoja dopravy a urbanizácie. Prostredie je zasiahnuté aj starými environmentálnymi záťažami vyplývajúcimi z intenzívneho poľnohospodárstva rozvíjaného v minulom období. Podporným faktorom bol aj fakt, že súčasťou školského areálu je aj rozsiahla záhrada, ktorá umožňovala zriadenie

environmentálneho laboratória priamo v prírode. Základná škola s materskou školou v Suchej nad Parnou je jednou z mála škôl v SR, kde je úspešne aplikovaná environmentálna výchova nielen v rámci pedagogického procesu, ale aj formou mimoškolskej činnosti. V ZŠ pôsobí krúžok environmentálnej výchovy. Jeho členovia sa už v minulosti zapojili do Environmentálnej kampane OSN (UNEP), ktorá prebiehala v rokoch 2001 – 2003 a bola realizovaná v troch etapách: Lesy pre budúcnosť, Voda pre život, Odpady a ich recyklácia a zrušenie používania plastových tašiek. V uvedených etapách škola realizovala niekoľko akcií s cieľom zamerať pozornosť verejnosti na zhoršujúce sa životné prostredie a prispieť tak k riešeniu environmentálnych problémov v obci.

Výsledky

Základným výstupom environmentálnych aktivít realizovaných v obci Suchá nad Parnou bolo zriadenie prírodného environmentálneho laboratória, ktoré pozostávalo z troch základných častí:

- **Ekocentrum** má charakter výchovno-vzdelávacieho a poradenského centra v environmentálnej oblasti. Jeho hlavnou náplňou je poskytovať širokej verejnosti informácie z oblasti ochrany a tvorby životného prostredia. Je zamerané na spoznávanie krajiny ako celku. Ilustruje a popisuje jednotlivé krajinnotvorné zložky a prvky, ktoré vo vzťahu k ľudskej spoločnosti vystupujú ako prírodné zdroje a potenciály, ich súčasný stav, ochranu a využívanie. Ale aj ilustruje problémy vyplývajúce z nevhodného využitia zdrojov a potenciálov. Ekocentrum je umiestnené v knižnici, v budove Obecného úradu. Kompozične pozostáva z desiatich panelov (posterov), ktoré prezentujú prírodné, kultúrno-historické a socio-ekonomické podmienky územia a z dvoch syntetických panelov, ktoré zobrazujú základné faktory trvalo udržateľného rozvoja obce.
- **Ekolaboratórium** je vybudované v školskej záhrade v rámci areálu Základnej školy. Je zamerané na skúmanie jednotlivých krajinnotvorných zložiek a sledovanie javov a procesov prebiehajúcich v krajine. Pozostáva z biotickej a abiotickej časti. Biotickú časť prezentuje súbor stanovištno vhodných drevín a bylín s ilustráciou ich hlavných charakteristických čŕt. Súčasťou je aj prezentácia hlavných živočíšnych druhov viazaných na biotopy záujmového územia. Abiotická časť je zameraná na hodnotenie a monitoring neživých zložiek životného prostredia. Pozostáva zo súboru prístrojov na sledovanie a hodnotenie základných klimatických, hydrologických ukazovateľov a na sledovanie biologických a pôdných procesov.
- Úlohou **Náučného chodníka** je vizuálnou formou priblížiť verejnosti najvýznamnejšie krajinnootvorné prvky územia. Jednotlivé stanovišťa prezentujú jednak prírodné danosti prostredia (unikátnosť vegetácie a živočíšstva vo vzťahu k ich prostrediu, kultúrno-historické danosti prostredia, formy osídlenia a socioekonomického rozvoja územia), ako i negatívne vplyvy a zásahy človeka do

krajiny. Náučný chodník pozostáva z 11 zastávok, ktoré sú lokalizované v intraviláne aj extraviláne obce a sú špecificky tematicky ladené.

Význam prírodného environmentálneho laboratória spočíva vo viacerých aspektoch predovšetkým:

- v hodnotení vlastností jednotlivých krajinnotvorných zložiek, v sledovaní javov a procesov prebiehajúcich v krajine, či už prírodných alebo aj kultúrno-historických a antropogénnych;
- v získavaní, resp. v opakovaní si nielen ekologických a environmentálnych poznatkov, ale aj poznatkov z ostatných predmetov – geografických, geologických, botanických, zoologických;
- v možnosti konfrontácie získaných vedomostí o krajine a aktivitách človeka realizovaných v krajine so skutočnosťou;
- v aktivizácii žiakov, obyvateľov v oblasti ochrany a tvorby životného prostredia – podnietenie záujmu o starostlivosť o životné prostredie;
- v podnietení tvorivosti, súťaživosti a konkurencie, v rozvoji tímovej spolupráce;
- v získavaní zručností a v oboznámení sa s novými technikami, v možnosti samostatnej práce žiakov – vytvorenie modelových situácií, zadanie problémových úloh, ich riešenie rôznymi metódami – kvízy, súťaže, hádanky, ekologické hry a pod.

Súčasťou projektu bolo aj vytvorenie efektívnych didaktických pomôcok pre realizáciu environmentálnej výchovy – náučného videa, informačných letákov a názorných nástenných plagátov a pracovných listov, ktoré môžu byť využité v rámci environmentálnej výchovy. Sú koncipované tak, aby využívali informácie získané pri návšteve jednotlivých súčasti prírodného environmentálneho laboratória. Z hľadiska odbornosti sú pracovné listy sústredené na pochopenie základných environmentálnych pojmov, na poznávanie podmienok a problémov bezprostredného životného prostredia. Pracovné listy predstavujú vhodný nástroj na doplnkovú formu environmentálnej výchovy. V úlohách a zadaniach sa využívajú rôzne techniky, napríklad doplnovačky, tajničky, roháčik, hádanky, osemsmernky, číselné hlavolamy a kreslenie. Úlohy v pracovných listoch tematicky nadväzujú na zastávky Náučného chodníka a na informácie z panelov Ekocentra a Ekolaboratória. Náučné video umožňuje získavanie základných vedomostí zaujímavou vizuálnou formou a jeho používanie redukuje encyklopedické chápanie učiva a pasívne sledovanie výkladu učiteľa. Skvalitní a zjednoduší praktickú prípravu žiakov na vyučovanie, biflovanie pojmov zamení za pochopenie ich významu. Podporí znižovanie objemu učiva s dôrazom na širšie súvislosti a transfer poznatkov do príbuzných vyučovacích predmetov – zemepis, občianska výchova, etická výchova a pod. Video približuje a objasňuje zadané témy environmentálnej výchovy z hľadiska zabezpečenia výchovy a vzdelávania v oblasti trvalo udržateľného rozvoja. Ako moderný edukačný program podporuje kognitívny, psychologický emocionálny rozvoj dieťaťa.

Záver

Environmentálne aktivity realizované v obci Suchá nad Parnou prispeli k zlepšeniu celkového manažmentu environmentálnej výchovy v modelovej škole a k celkovému manažmentu ochrany a tvorby životného prostredia v obci. Okrem obohatenia environmentálnej výchovy, realizované aktivity spojené s vybudovaním prírodného environmentálneho laboratória výraznou mierou prispeli k implementácii princípov trvalo udržateľného rozvoja na lokálnej úrovni, k aktivizácii miestneho obyvateľstva v rámci riešenia environmentálnych problémov, ale aj k zvýšeniu propagácie obce v rámci celého Trnavského regiónu. Prírodné environmentálne laboratórium je vhodnou didaktickou pomôckou na výučbu prírodovedne orientovaných predmetov priamo v prírode. Slúži na environmentálnu výchovu nielen v rámci uvedenej školy, ale je vhodným priestorom aj na realizáciu neformálnej environmentálnej výchovy pre školy a obyvateľov z blízkeho okolia. Environmentálna výchova sa tu realizuje aj formou exkurzií a školských výletov. Pevne veríme, že okrem vybudovania prírodného environmentálneho laboratória sme prispeli aj k zvýšeniu environmentálneho vedomia obyvateľov v Suchej nad Parnou.

PodĎakovanie

Príspevok je výsledkom riešenia projektu APVV LPP-0346-06 Festival krajiny.

Literatúra

AGENDA 21, 1992: United Nations Conference on Environment and Development. Rio de Janeiro (United Nations), A/Conf. 151/ 4.

Attitudes of Europeans towards the issue of biodiversity. 2010. Analytical report. Wave 2. The GALLUP organisation. 98 pp.

CIBIRA, P., IZAKOVIČOVÁ, Z., MOYZEOVÁ, M., ŠTEFUNKOVÁ, D., ADAMČEKOVÁ, E., MIKLOŠOVIČOVÁ, Z., 2005: Učíme sa navzájom. Wir lernen einander. Manuál. Handbuch. Bratislava: Ústav krajinnej ekológie SAV, 160 pp. ISBN 80-969272-1-3

IZAKOVIČOVÁ, Z., 2008: Environmentálna výchova v zmysle koncepcie trvalo udržateľného rozvoja. Zborník príspevkov zo seminára konaného pri príležitosti Dňa Zeme. Suchá nad Parnou 22. apríla 2008. Bratislava, Ústav krajinnej ekológie SAV, 110 pp.

IZAKOVIČOVÁ, Z., MOYZEOVÁ, M., CIBIRA, P., MASARYKOVÁ, I., MIKLÓS, L., ŠTEFUNKOVÁ, D., ŠKULTÉTYOVÁ, I., 2008: Metodické usmernenia pre environmentálnu výchovu. Téma: Trvalo udržateľný rozvoj. Bratislava, Ústav krajinnej ekológie SAV, 87 pp. ISBN 80-98325-06-1

MIKLÓS, L., 1996: Ekologické a environmentálne vzdelávanie: učebný predmet alebo princíp? Životné prostredie, 3., p. 149 – 152.